

Enköpings tidning 1885 – om att ta heder och ära av folk.

Lars Bergdahl

Enköpings tidning har under årens lopp haft flera skepnader. Särskilt åren 1880 – 1885 var lite speciella. Redaktören Johan Olof Ahlin gjorde tidningen till en den tidens skandalblaska. Den kallar sig "Orädd. Radikal." Bönder, prästerskap och militärer var tydliga föremål för tidningens gissel, inte vatten värda. De framställdes ofta som brottsliga, alltid som mindervärdiga.

Tidningen publicerade gärna inlägg från olika delar av omlandet, under rubriker som t ex "Från Vester Fernebo", där personer under pseudonym tilläts ondgöra sig över sakernas tillstånd i socknen.

Den 10 december 1884 har signaturen Erik Flygare en längre text om situationen i Västerfärnebo. Han försöker ta ära och heder av klockaren, som uppenbarligen misskött sig å det gruvligaste i skribentens ögon, men som nu till dennes glädje fått tjänst i Skåne.

I otvetydiga ordalag glädjer han sig å egna och andras vägnar över att prästen i socknen avlidit. Om denne skriver han bl a: *"På hans begravningsdag var det icke heller såsom vanligt, graföl endast i komministergården, utan i nästan hvarje stuga inom samhället var det ordnat till en glädjefest, om än den måste påkostas av dem sjelfva"*.

Till allmänheten!

Denna tidning är den enda i Sverige, som till betydlig del redigeras af den läsande allmänheten sjelf, i det vi lämna rum för insända uppsatser, bref och meddelanden af allehanda slag, så vidt de afse att befordra sanning och rättvisa. Är tanken god och ämnet af någon vikt, så fästes intet afseende vid ordalagen, ty i så fall förbehåller sig redaktionen rätt att bearbeta uppsatserna i för tidningen lämplig form. Rakt på sak är det viktigaste. Ingen rädsla! På detta sätt redigerad är vår tidning ett organ för alla, som ännu hafva sin rättskänsla i behåll. Den, som anser sig vara för förnäm att läsa denna tidning, bevisar således dermed, att hans rättsbegrepp äro grumlade af rof och maktlystnad samt fänigt öfversitteri.

Lars Bergdahl är barnbarn till Otto J Myrberg, född 1866 på Engsholmen i Västerfärnebo, död därstädes 1919 i spanska sjukan.

Artikeln är ett särtryck ur Myrbergs krönika av samme författare. Krönikan är en exposé över en västmanländsk bondesläkts öden och äventyr under några hundra år.

Enköpings tidning publicerar sin egen "programförklaring" i tidningen den 10 december 1884. Som synes har redaktör Ahlin inga skrupler, utan publicerar lite vad som helst. Ahlin själv framstår närmast som rättshaverist i de artiklar eller genmälen han själv skriver. Om drygt ett kvartal skall tidningen komma att upphöra i denna form.

Mot slutet av den långa artikeln finns ett avsnitt om "Gubben- och Gumman-om-sig", som skall komma att leda till en senare skriftväxling.

Örsingsbo är sedan gammalt en gård, vid denna tid närmast en liten by, brukad av åtminstone fyra bondefamiljer. Inte så mycket till var och en, eftersom Örsingsbo i sin helhet är mindre än såväl Engsholmen som Stävresjön. I dag är Örsingsbo ett populärt bostadsområde vid Stävresjön.

Bland andra storheter finnes här äfven ett par äkta Girigbukar, som med skäl kan sägas vara Erik Nilsson i Örsingsbo och hans hustru, vilka bära vedernamnet "Gubben- och Gumman-om-sig". Vist är det med vår tid förenligt att vara om sig, det vet äfven "Gubbenomsig" och hans hustru, men ett gammalt ordspråk säger "snålheten bedrar visheten"; detta tyckes ej förr har kunnat tillämpas på Gubbenomsig, ty han har börjat sin bana med två tomma händer och genom sin snikenhet lyckats hopskrapa en icke oansenlig förmögenhet, men nu börjar tiderna förändras och Gubbenomsig med dem. Som dessa girigbukar är jordbrukare så behöfva de för sin vidare fortkomst tjenare, men som dessa äfven veta att värdera friheten, så undflyr de hans tjänsteanbud såsom pesten och spetelskan. Anledningen dertill är till stor del beroende på hans vördfulla fru, hvars handlingssätt mot sina tjenare är fasansfullt, åtminstone hvad mot de qvinliga beträffar. Äfven Gummanomsig har säkert fått ångra sitt handlingssätt, enär hon börjar inse det vara omöjligt för henne att erhålla några pigor, så att denna vördiga hustru sjelf tillsammans med sin man nu måste förrätta de syslor, som eljest tillhöra ladugårdsdejan. Jag har tätt och ofta af mången erhållit uppmaningen att afslöja denne gummas meriter, men som det skulle komma att taga tidningens spalter för mycket i anspråk får jag lof att inskränka mig för denna gång med löfte att återkomma om hon ej bättrar sig.

Erik Flygare

Man kan lätt tänka sig att Erik Nilsson och hans hustru Anna Olsdotter var måttligt roade. De ställde naturligtvis till med efterforskningar. Detta fick signaturen Erik Flygare att komma igen med än värre anklagelser. Så här står det den 14 januari 1885:

Från Vester Fernebo

Som "Gubben- och Gumman-om-sig" i Örsingsbo icke synes ha varit fullt belåtna med att hafva blivit presenterade för tidningens ärade läsare, utan umgå med hämndplaner mot åtskilliga personer, som de misstänka känna till deras mysterier och afslöjat dem, får jag med redaktionens tillåtelse återkomma för att klargöra deras hämndgiriga uppträdande.

Sedan "Gubben- och Gumman-om-sig" läst det tidningsnummer, i hvilket de stodo skyldrade, blef deras första tanke: hvem kan det vara, som så grundligt känna oss? Jo, det är lätt att inse, tänkte de, det är vårt tjänstefolk, ty de visste med sig, att de behandlat dem på ett otillbörligt sätt. Då de

trodde sig hafva utletat detta, började de starkt fundera: hvem hafva de haft till biträde? Lösningen på denna gåta syntes dem omöjlig att finna, ehuru de "sundade" såsom en hönshök i luften, då han söker sitt rof. Skarpast riktade de till en början blicken på en f. d. riksdagsman M., men icke vet jag, om vinden blåste åt ett annat håll, så att de båda roflystna drevos derifrån och slogo nu ner på en i grannskapet boende militär, hvilken dock lika litet som riksdagsmannen var den skyldige. Med hotelser, som vore både ömkliga och löjliga, sökte "Gumman-om-sig" nu gengälda för offentliggörandet till de personer, som hon misstänkte vilja sanning och rätt i sin helhet. Hvad sade jag — sanning och rättvisa! Nej, jag menade, såsom "Gubben- och Gumman-om-sig" vilja hafva det — "osanning och orättvisa". Bland annat, säger hon sig hafva full rätt att tillrättavisa sitt, enligt hennes tanke, i allt okunniga tjänstefolk. Derom vore intet att säga, men med de "tillrättavisningar", som "Gumman-om-sig" finner lämpligt att begagna, vilja vi förvisa henne till Norrlands urskogar, der hon måhända, utan att löpa fara att "komma i tidningen", fritt kan utöfva sina teorier i praktiken. Ensligt blef det dock nog äfven der, ty då kunde hon ej såsom nu dagen i ända springa ur gård och i gård endast för att med sin tunga skada folk. Nej, trefligare vet hon nog att det är i Örsingsbo, ty här kan hon få fortsätta med att gå folket, som färdas förbi, till mötes, hvarigenom hon så mycket längre är i tillfälle att få nedskälla dem.

Jag hoppas att hädanefter icke mera må behöva kosta bläck och papper på dem, men i deras benägna hågkomst förblifver säkert för alltid, bland andre, äfven

Erik Flygare

Självfallet tog det hus i helsike i Örsingsbo, det kan vi räkna med. Säkert tyckte även traktens bönder i allmänhet att Enköpings tidning nu gått alldeles för långt. Men vad kan man göra åt saken? Enköpings tidning är uppenbarligen beredd att publicera vad som helst. Att "begära en rättelse", eller skriva ett inlägg som försöker rentvå Erik Nilsson och hans hustru var naturligtvis meningslöst, det skulle aldrig publiceras, eller också göras till direkt åtlöje. Knepig situation.

Kanske finns det en lösning ändå. Om någon skrev ett inlägg som på sedvanligt manér tar heder och ära av någon annan person, och samtidigt smyger in en liten upprättelse, så kanske det kan gå. Värt ett försök, tyckte någon. I Enköpings tidning den 28 februari 1885 kunde man läsa ett inlägg diskussionen:

"f. d. riksdagsman M." är naturligtvis Jacob Myrberg på Engsholmen.

Från Wester Fernebo

Ärade Red. af Enköpings Tidning!

Då i eder ärade tidning nyligen varit synliga ett par artiklar om "Gubben och Gumman om sig", undertecknade av en Erik Flygare, förundrar det mig storligen, att denne icke har haft ett ord att anföra om en annan person härstädes, hvilkens meriter också borde komma under allmänhetens skärskådande. Men till saken! För circa 4 år sedan afreste härifrån

Från Wester Fernebo.

Ärade Red. af Enköpings Tidning!

Då i eder ärade tidning nyligen varit synliga ett par artiklar om "Gubben och Gumman om sig", undertecknade af en Erik Flygare, förundrar det mig storligen, att denne icke har haft ett ord att anföra om en annan person härstädes, hvilkens meriter också borde komma under allmänhetens skärskådande.

Men till saken! För circa 4 år sedan afreste härifrån trakten två unga män, den ene från grannsocknen Fläckebo, och hvilken vi kunna kalla "Gustaf". Den var en bondson, liten enfaldig men utrustad med en försvarlig reskassa (omkring 1400 kronor). Han ville hafva sig en reskamrat och fann äfven en sådan uti en person, hvilken, efter att hafva varit volontärrekryt men fått afsked såsom oduglig, nu äfven önskade sig till alla äfventyrarens förlofvade land Amerika. Att dumheten någon

från trakten två unga män, den ene från grannsocknen Fläckebo, och hvilken vi kunna kalla "Gustaf". Den var en bondson, lite enfaldig men utrustad med en försvarlig reskassa (omkring 1400 kronor). Han ville hafva sig en reskamrat och fann äfven en sådan uti en person, hvilken, efter att hafva varit volontärrekryt men fått afsked såsom oduglig, nu äfven önskade sig till alla äfventyrarens förlofvade land Amerika. Att dumheten

Början på artikeln i Enköping tidning den 28 januari 1885.

na någon gång kan vara förenad med en viss förslagenhet, är något som man förr sett och här var äfven ett bevis på sanningen däraf. Volontären f. d., visste nog om Gustafs både reskasa och enfald och följaktligen var det med nöje han gjorde honom sällskap.

Resan gick väl, att döma af de bref, som komma de båda emigranternas anhöriga här hemma till handa. Men så kom slutligen ett bref från den långryggige föredettingen, hvori omtalades, att "Gustaf" försvunnit och i samma vefva fick hans kamrat en så lömande anställning, att han strax kunde

hemskicka ett par hundra kronor, för att bättre förvaras, och efter kort tid ytterligare 1000 kronor.

Folket i nejden förundrade sig storliga öfver, huru denne dumme latrygg på så kort tid – knappt ett år – kunnat samla så mycket pengar hellst som i tidningarne varnades för utvandring till Amerika på grund av de tryckta arbetsförhållandena derstädes.

I anledning af dessa penningremisser kommo ganska obehagliga rykten i omlopp, hvilka fingo ny och kraftigare näring, då personen i fråga helt burdus hemkom till sina anhöriga och till en början endast satt på sin vindskammare spejande utåt vägen. Några så farliga gäster, som han förmodligen väntade kommo dock icke, men en dag blev han varse den ofvannämnde "Gustafs" slägtingar, hvilka kommo för att begära upplysningar om den försvunne, men innan dessa hunno fram, fann vår f. d. Krigare angenämast att intaga skogen, tills dess de sökande dragit sin färde. Emellertid har det varit jemförelsevis tyst med saken nu en tid, hvartill väl något bidragit, att den det gälde så träget hållit sig inne på sitt rum och aldrig visar sig att sällskapa med den öfriga ungdomen. Men något nöje måste han väl ha! Till den omskrivne "gubben om sig" eller Erik Nilsson anlände hösten 1883 såsom piga en "jungfru" känd under namnet "Fjäderlätt", och hon gjorde skäl för namnet. Med henne började den återkomne emigranten roa sig rätt tappert. Hennes husbonde, som fordrar ordning och skick och nu tyckte att eländet började gå för långt, ansåg som en skyldighet att ge pigan en tillrättavisning. Men då började blodet sjuda hos det kränkta människobarnet, och hon beslöt att grufligen hämnas. Hon vidtalade en person, som kallar sig "Erik Flygare", att gifva Erik Nilsson och hans hustru en grundlig afbasning, något som vi veta att denne äfven försökt så gott hon kunnat.

Till Erik Nilssons försvar får jag meddela, att han sjelf genom ärligt arbete förvärfvat sig sin tarfliga bergning här i Sverige och har alltså icke behöft göra någon amerikaresa såsom den ofvantlydda krigaren, för att få penningar.

Om dessa med sanningen fullt överensstämmande rader åtnjuta äran att blifva intagna i eder ärade tidning, hoppas jag snart få återkomma, ty ännu återstår mycket att skildra af

"Gångare."

Uppenbarligen lyckades taktiken. Till det facila priset av att offra ett par lägre stående personer fick man några positiva rader om Erik Nilsson i Örsingsbo och hans hustru.

Vad har nu allt detta med Myrbergs krönika att göra? Det skall visa sig att Myrbergs är ordentligt insyltade i meningsutbytet.

När jag plockade i gamla papper efter min mor Margareta född Myrberg hittade jag några brev i en liten papplåda, som väckte min nyfikenhet. Breven var skrivna av Carl Myrberg, äldre bror till min morfar Otto J Myrberg i Engsholm. I samma lilla låda fanns också en tidningsnotis från Enköping tidning och lite annat. Varför brevet hade sparats har jag funderat en del över. Innehållet är nämligen föga hedrande för bröderna.

Carl skriver några brev till Otto, som vid den här tiden befinner sig på Labbetorps Lantbruks- och Bokhållerinstitut i Kilsmo, Örebro län, för att lära lantbruk och bokföring. Så här ser det ut den 2 februari 1885, så ordagrant jag kunnat tyda det:

Engsholm den 2 februari [1885]

Broder Otto!

Till att börja med någonting så får jag omtala att Engelbregt Lindberg i dag har gått hem till sina fäder efter som Bernholm sade. Du blir väl rådlös för att jag börjar mitt bref med dödsfall men jag tyckte att det skulle intresera dig att veta det.

Engelbregt Lindberg, eller som hans fullständiga namn lyder, Knut Teodor Robert Engelbrekt Augustinus Lindberg, var son till en gevärssmed på Salbohed, dör 17 år gammal, och troligen god vän med bröderna Myrberg.

Tidningen kom och med den gråt och tandagnisslan Fjäderlätt var alldeles utom sig hon sprang ut och in smällande i dörrarna, så att huset skakade och så bar det af till Örsingsbo för att söka tröst men det värsta var att Carlen hade rest till Stockholm för att bli polis troligen för att komma i bättre tillfälle att hjälpa Gustaf att få igen sina penningar.

Artickeln innehåll var omskriven och något olik vår, så fans der icke några namn hvarken Carlen heller byn annars var den sig tämligen lik ehuru det stod kränkta i stället för arma menniskobarn, och han tog sig icke alls illa ut.

Men nu till deras funderingar om vad Gångare kan vara för persedel Stäfre herrn är mycket förtjust öfver uppsatsen för han kom öfver ett numer i Sala och sedan skall du tro att det blef läsa af han läste opp biten för sina pigor en 5 a 6 gånger för att riktigt drifva in den i minnet, han tror Afvesta slägtingarna om det. I Örsingsbo är pappa i farten. Några tro Hedberg. Tilda och några flera tror mig ha gjort denna merit, så att [Park?] till och med har sagt så åt pappa. Jag har så litet papper ehuru jag har varit till Bernholms och handlat men glömde att köpa något.

Hälsa så mycket till Karl Berglind

Med undersåtlig vörndnad trohet och nit

Tecknar Carl

PS Christin ber mig hälsa dig att hon är bara kraslig av sig Ds

Engsholm den 2 februari
1885

Bröder Otto!

Till att börja med någonting så får jag
omtala att Engellbregt Lindberg i dag har
gått hem till sina fäder efter som Bernholm
sade. Du blir väl räddva för att jag
börjar mitt brev med dödsfall men jag tyckte
att det skulle intressera dig att veta det.
Tidningen kom och med den gråt och
landognistom Tynderbitt var alldeles utom
sig hon sprang ut och in smällande i

Början på Carl Myrbergs brev till sin fem år yngre broder Otto.

Carl var visserligen storebror, men han såg storligen upp till sin lillebror. Han gjorde knappast något på egen hand, eller mot Ottos vilja, i stort som i smått.

När Otto dör i Spanska sjukan 1919, så dör också Carl, bara 10 dagar senare. Det sägs att han dog av saknad efter Otto, av brustet hjärta.

Fast dödboken säger lunginflammation.

Brevet från Carl till Otto avslöjar bröderna som författare av inlägget. Att det var Otto som stod för författandet är självklart, broder Carl var visserligen äldre, men inte så företagsam och helt beroende av sin yngre bror. Med dagens nomenklatur får det nog anses att de skrev inlagan i samförstånd.

Bönderna i Väster Färnebo var knappast några ivriga läsare av Enköpings Tidning, de skydde den snarare som pesten. Men i det här fallet passade det tydligen patron på Stävre att ta ett exemplar i sina händer och läsa för sina pigor. Stävre är granngården till Engsholmen, ungefär lika stor men med en betydligt äldre och mer betydelsefull historia. Engsholmen var ju en nykonstruktion, skapad av en uppkomling till brukspatron ett halvsekel tidigare. Stävre har säkerligen medeltida anor.

Inte sällan var förhållandet mellan Stävre och Engsholm lite pressat.

Så här kunde det alltså se ut i "skvallerpressen" i slutet på 1800-talet. Någon fortsättning på just det här meningsutbytet blev det troligen inte eftersom tidningen lades ned. Den fortlevde blott en kort tid under namnet Sveriges Tidning. Annars kan man nog ana att det hade fortsatt, det var många

som gottade sig åt smutskastningen. Precis som i dag, när troll i sociala media lämnar sig till att ta heder och ära av namngivna personer, personer vars eventuella brott består av närmast ingenting, såvitt kan bedömas. Det räcker gott med att ha "fel" åsikt. Eller kanske bära fel kläder. Någon kan bli kränkt.

Fast så har det kanske alltid varit. Fritiof Nilsson Piraten skrev på sin tid ungefär att "nuförtiden kan man ju inte skriva ens om en synål, för det kommer alltid någon enögd jävel och blir kränkt".

Carl Myrberg verkar ha glatt sig som ett barn åt att deras artikel tagits in i tidningen, och effekten den hade. Otto var säkert också nöjd. Hur deras text påverkade t ex pigan "Fjäderlätt", hon som slog i dörrarna och sprang bort, det brydde de sig säkert inte om. Att de desavouerat en anställd medarbetare på gården, en piga helt ur stånd att försvara sig emot herrarna, det verkar mest lite smålustigt. Söner som de var till Patron på Engsholm, riksdagsmannen, stod de över sådant. Carl var 24 år, Otto 19. Ungdomligt oförstånd...

Fjäderlätt var ju vid tillfället piga på just Engsholm, efter att tidigare ha varit hos "Gubben- och Gumman-om-sig". Hon flyttade sedan så fort det lagligen gick. Till Stävve...

Vilka var nu personerna i dramat?

Volontären f. d., den långryggige föredettingen, är Jan Eric Carlén, född 18610222, i Örsingsbo, son till Carl Eric Jansson. I husförhörslängden för Västerfärnebo står han som volontär, som avflyttad till Amerika 24/4 1880 och återkommen från Amerika den 27/12 1881. I längden för åren 1885-1894 står han som befriad från Beväring. Sakuppgifterna i Myrbergsbrödernas text är således korrekta. Vidare är antecknat: "Vistats i Amerika (Wisconsin) 1½ år medan han ännu var till äktenskap underårig, utan att ha varit i någon kyrkoförsamling inskriven."

Carlén flyttar till Stockholm den 4 maj 1885. Han blir polis, gifter sig och får barn. Blir så småningom polisöverkonstapel, och bor i Hedvig Eleonora församling på Östermalm. Han dör i Oskars församling i Stockholm den 19 mars 1946. Det gick alltså rätt bra för Carlén.

Carléns medresenär till Amerika, "Gustaf", är Lars Gustaf Larsson, född 1849, från Ödesvallen i Fläckebo. Jan Eric och Gustaf åker den 14 maj 1880 med ångaren Orlando från Göteborg till Hull, för vidarebefordran med tåg till Liverpool och ångbåt till Chicago. Deras vidare öden i Amerika känner jag inte till.

"Fjäderlätt" torde vara pigan Anna Matilda Holmqvist, född 18650513 i Björskog, inflyttad till Eric Nilsson i Örsingsbo från Svedvi den 12 november 1883. Hon byter sedan arbetsplats, och är från 1884 på Engsholm. 1885 flyttar hon vidare

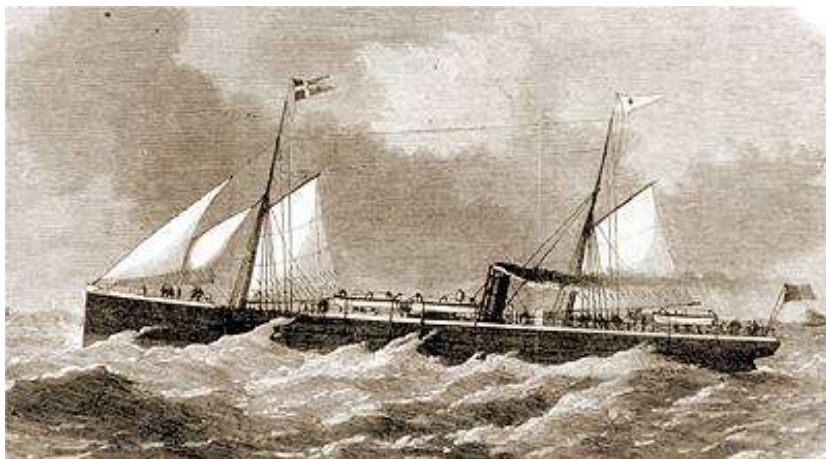

till Ståvre. 1886 flyttar hon till Dingtuna. Hon gör alltså som så många andra pigor och drängar på den tiden, varje år flyttar man vidare, till nästa ställe, i hopp om något bättre.

Anna Matilda dör den 5 november 1915, på Persbo, Eriksbergs ägor, i Svedvi, Västmanlands län. Hon är då gift Eriks-son, och har sex barn. Familjen bor på en lägenhet, ett småbruk med tre kor och gris, nödiga jordbruksredskap men inte så mycket annat timligt. Lägenheten är finansierad med hjälp av egnahemslån, som introducerats i slutet av 1800-talet. Det torde här röra sig om s k småbrukshem, där till egnahemmet även hörde ett stycke mark som försörjningsstöd. Även här följer hon ett mönster, lantbrukets lägst stående medarbetare får det så sakteliga bättre, och bondeklassen får väl så småningom lära sig att det lönar sig bättre att veta hut, åtminstone om man vill anställa någon.

Vem döljer sig bakom signaturen Erik Flygare? Jag vet inte, men en hel del talar för att det var Carlén. Erik heter han ju förvisso. Flygare-Carlén var ett namn i tiden. Emelie Flygare-Carlén var en välkänd författare som levde mellan 1807 och 1892 Substitutionen Flygare för efternamnet Carlén verkar inte alltför långsökt, ett grepp som t ex Agatha Christie använt sig av i Mordet på Orientexpressen. Och vad annat skäl skulle bröderna Myrberg ha att angripa Carlén, annat än att få tyst på "Erik Flygare"? Dessutom var Erik Flygare ju efter vad Carl och Otto skrev nära bekant med "Fjäderlätt", den tidigare pigan i Örsingsbo.

Enköpings tidnings ansvarige utgivare döms av högsta domstolen den 12 mars 1885 till 1 år 4 månader för tryckfrihetsbrott. Den 18 mars utkommer tidningens sista nummer i denna form, men fortsätter ytterligare några månader under namnet Sveriges Tidning. Efter en tid återuppstår Enköpings Tidning igen, denna gång med helt annan ledning och inriktning, liberal och fullt anständig. Den har, som den nye redaktören skriver, "endast namnet gemensamt" med det av Ahlin utgivna bladet.

Wilsonlinjens ångare Orlando, som trafikerade ruten Göteborg – Hull med emigranter och post.

Wilsonlinjen hade byggt Orlando och systerfartyget Rollo för emigranttrafiken. De tog vardera ca 900 passagerare. Orlando och Rollo stod färdiga 1870. Carlén och "Gustaf" reste med denna båt till Hull den 14 maj 1880.